

A PÉCSI ARANYOS MÁRIA KÁPOLNA XIV–XVI. SZÁZADI CSONTVÁZLELETEI

Éry Kinga

Budapest

Éry K.: *Skeletons from the 14th–16th century Aranyos Mária Chapel from Pécs, Hungary.* The Aranyos Mária Chapel, which was built in the XIVth century and was already ruined in the XVIth century, formed a part of the medieval university in Pécs. The remains of 19 human skeletons were found insight the ruins of the chapel. Most of the subjects were males, who were aged between 30 and 59 years, had brachycran skull, ortognath face and tall stature. Their morphological features, which differed significantly from the populations in the region, could imply their alien origin.

Keywords: 14–16th centuries; Skeletons; Brachyrania; Male surplus.

Bevezetés

A pécsi Püspökvár középkori épületegyüttesének kutatása során G. Sándor Mária (1992, 2004) az 1980-as években feltárt egy díszes, gótikus kápolnát. Megállapítása szerint az épület azonosítható a források szerinti Aranyos Mária kápolnával, amely a Püspökvár területén működő és Nagy Lajos király által 1367-ben létrehozott középkori egyetem templomaként szolgált. A város 1543-ban bekövetkezett török megszállásával a kápolna síremlékeit összetörték, sírjait kifosztották, a halottak csontjait feldúlták, és végül falait is lerombolták.

Jelen tanulmány a művelődéstörténeti fontosságú kápolna területén feltárt 19 csontvázmaradvány embertani jellemzőit ismerteti. A leletek, valamint az embertani vizsgálat adatlapjai a pécsi Janus Pannonius Múzeum gyűjteményében találhatóak.

Anyag és vizsgálati módszerek

A feltárt csontvázrészek morfológiai jellemzői

2. sír: közös sírkamrában három egyén: 2/a: 48–54 éves férfi koponyája állkapoccsal és töredékes, hiányos vázcsontjai (1. ábra: a–b). A koponyán és a mellkas csontjain zöldes elszíneződés. 2/b: 53–57 éves férfi koponyája állkapoccsal és vázcsontjai (1. ábra: c–d). A nyakcsigolyákon és a jobb combesonton zöldes elszíneződés. 2/c: 52–58 éves férfi vázcsontjai. A lapockákon, kar- és alkarcsontokon zöldes elszíneződés.

3. sír: 43–47 éves férfi koponyája állkapoccsal és vázcsontjai.

4. sír: 30–39 éves férfi koponyája állkapoccsal és töredékes, hiányos vázcsontjai.

5. sír: 40–79 éves férfi töredékes koponyája állkapoccsal.

6. sír: közös sírban két egyén: 6/a: 27–33 éves férfi koponyája és hiányos vázcsontjai.

6/b: 35–44 éves nő hiányos, töredékes vázcsontjai.

I. szórvány: 30–59 éves férfi koponyája állkapoccsal (1. ábra: e–f).

II. szórvány: 30–59 éves nő töredékes koponyája és hiányos vázcsontjai.

III. szórvány: 30–59 éves férfi koponyája.

IV. szórvány: 30–59 éves nő töredékes, hiányos koponyája.

V. szórvány: 20–59 éves férfi töredékes, hiányos koponyája.

VI. szórvány: 60–79 éves nő töredékes, hiányos koponyája.

VII. szórvány: 40–59 éves férfi töredékes, hiányos koponyája.

VIII. szórvány: 40–59 éves férfi töredékes, hiányos koponyája.

IX. szórvány: 20–39 éves nő töredékes, hiányos koponyája.

X. szórvány: 15–17 éves, ismeretlen nemű ifjú töredékes, hiányos koponyája állkapoccsal.

XI. (1984/I. árok) szórvány: 16–18 éves, ismeretlen nemű ifjú hiányos vázcsontjai.

A területről további 30 koponyadarab, 20 állkapocsdarab, 18 csigolya, 6 jobb és 3 bal kulcscsont, 2 jobb és 7 bal lapocka, 12 jobb és 18 bal karcson, 9 jobb és 11 bal singscsont, 5 jobb és 11 bal orsócsont, 9 jobb és 6 bal medencecsont darab, 24 jobb és 9 bal combcsont, 10 jobb és 14 bal sípcsont, valamint 6 jobb és 7 bal szárkapocscsont került még elő.

Az embertani vizsgálat során az életkorbecslés Nemeskéri és mtsai (1960), a nem megítélése Éry és mtsai (1963), a mérés Martin (1928), testmagasság számítás Sjøvold (1990) szerint történt.

Vizsgálati eredmények

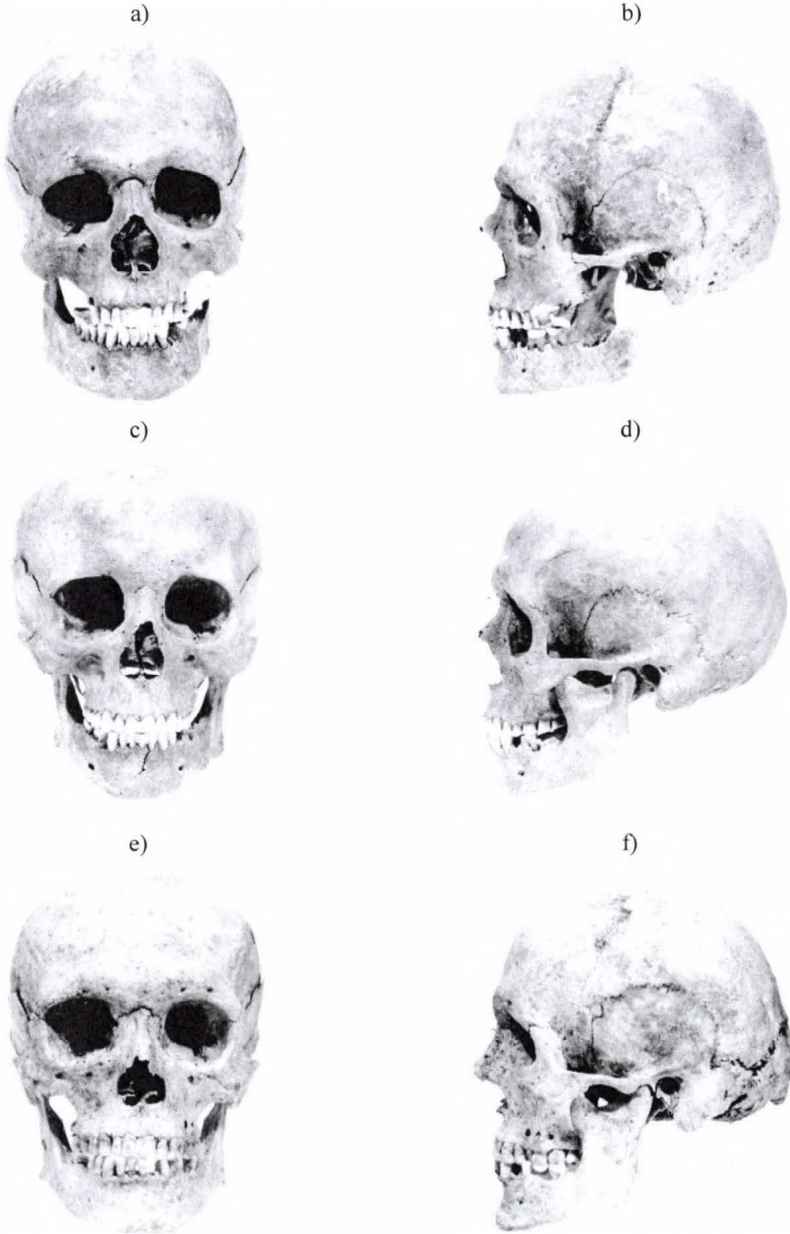
Figyelembe véve a különálló csontvázrészeket is, a kápolnában eltemetett halottak száma 30–34 fő lehetett. Az elkülöníthető 19 egyén között gyermekkorú (0–14 éves) halott nincs, ifjúkorú (15–19 éves) halott is mindössze kettő. A felnőtt (20–79 éves) halottak között 12 volt a férfi és 5 a nő, közülük két egyén 30 év alatti, egy egyén 60 év feletti, a többi 30 és 59 év között hunyt el. A gyermekcsontvázak hiánya, valamint a nők alacsony száma arra utal, hogy az Aranyos Mária kápolna elsősorban nem családok, hanem egyedülálló férfiak temetkező helye lehetett, különös tekintettel ez utóbbiak jelentős túlsúlyára.

A méretek és jelzők szerint a férfiak koponyája széles, igen széles (hyperbrachykran) volt, amelyhez enyhén ívelt nyakszirt, függélyes (orthognath) arcprofil, valamint nagyközepes – magas termet társult. A kevés számú nőre ugyancsak rövidfejűség és magas termet volt jellemző (1. táblázat).

Sérülés és kóros elváltozás csupán a férfiak csontjain volt észlelhető az alábbiak szerint. 2/a egyén csigolyáin porckorong és ízületi elfajulás, két bordáján gyógyult törés. 2/b egyén csigolyáin porckorong és ízületi elfajulás, alsó végtagcsontjain csontthártyagyulladás, a vázcsontok izomtapadási helyein fokozott csontburjánzás. 2/c egyén csigolyáin porckorong és ízületi elfajulás, vázcsontjain fokozott csontburjánzás. 3. egyén homlokcsontján zúzódás gyógyult süppedése, csigolyáin porckorong és ízületi elfajulás, vázcsontjain fokozott csontburjánzás. 4. egyén felső metszőfogain táplálkozási hiánybetegség. 6. egyén homlokcsontján kardvágás gyógyult nyoma, sípcsontján gyulladástól eredő megvastagodás. III. szórvány homlokcsontján zúzódás gyógyult süppedése. Az észlelt elváltozások összecsapásokra, balesetekre, valamint az izomzat erős fizikai igénybevételére utalnak, amelyhez a gerinc megbetegedése társult. Gyakori volt az életben elvesztett fog (23,8%), de más fogkárosodás is.

Összehasonlítva a pécsi Aranyos Mária kápolna férfi csontvázait a Dunántúl öt hasonló korú sorozatával, szembetűnő a pécsiek tőlük való különbözősége. Ez elsősorban

koponyájuk jelentős szélességén (M 8, 9, 45, 51, 8:1), arcvázuk kifejezett függélyességén (M 40) valamint magas termetén érzékelhető (2. táblázat).

1. ábra: Aranyos Mária kápolna Pécs – 2/a férfi (a–b); 2/b férfi (c–d); I. férfi (e–f).
Fig. 1: Pécs – Aranyos Mária Chapel. Male 2/a (a–b); Male 2/b (c–d); Male I. (e–f).

I. táblázat: Pécs - Aranyos Mária kápolna. A méretek statisztikai paramétereit.
Table 1. Pécs - Aranyos Mária chapel. Statistical parameters of the measurements.

Martin No.	Férfiak – Males					Nők – Females				
	N	M	V _{min}	V _{max}	SD	N	M	V _{min}	V _{max}	SD
1	5	178,20	173	182	4,09	2	179,00	176	182	–
5	5	100,40	97	105	3,13	2	103,50	101	106	–
8	7	151,71	147	157	3,68	3	141,67	131	152	–
9	5	101,20	98	105	2,77	1	98,00	–	–	–
17	6	137,33	131	143	3,88	3	132,00	125	137	–
20	6	118,00	113	124	3,52	3	114,00	108	118	–
40	4	94,50	90	98	3,42	1	95,00	–	–	–
45	5	140,40	137	145	3,58	1	130,00	–	–	–
47	4	120,75	117	126	3,86	–	–	–	–	–
48	5	70,40	67	72	2,07	1	70,00	–	–	–
51	7	43,43	41	46	1,72	1	41,00	–	–	–
52	7	34,00	30	36	2,38	1	33,00	–	–	–
54	7	26,00	24	28	1,29	1	26,00	–	–	–
55	7	53,14	51	55	1,46	1	50,00	–	–	–
65	2	123,50	119	128	–	–	–	–	–	–
66	3	102,33	98	109	–	–	–	–	–	–
8 : 1	5	85,53	84,07	87,71	1,47	2	82,10	80,68	83,52	–
17 : 1	5	77,13	74,86	80,35	2,74	2	75,71	75,27	76,14	–
17 : 8	6	90,07	86,76	94,56	2,61	3	93,31	90,13	95,42	–
20 : 1	5	66,24	64,29	69,27	2,32	2	65,38	64,84	65,91	–
20 : 8	6	77,38	74,83	80,27	1,94	3	80,59	77,63	82,44	–
9 : 8	5	66,42	64,90	68,63	1,78	1	69,01	–	–	–
47 : 45	2	86,76	85,40	88,11	–	–	–	–	–	–
48 : 45	3	50,02	47,86	52,55	–	1	53,85	–	–	–
52 : 51	7	78,35	71,43	87,80	5,76	1	80,49	–	–	–
54 : 55	7	48,93	45,45	51,92	2,18	1	52,00	–	–	–
Humerus	2	349,50	340	359	–	–	–	–	–	–
	4	342,00	320	357	16,27	1	312	–	–	–
Radius	4	256,75	244	262	8,62	–	–	–	–	–
	4	256,75	238	269	13,43	–	–	–	–	–
Ulna	4	273,00	256	282	11,69	–	–	–	–	–
	3	273,00	254	283	–	–	–	–	–	–
Femur	4	465,50	449	476	11,90	–	–	–	–	–
	4	475,75	464	498	15,20	–	–	–	–	–
	5	49,20	46	52	3,03	–	–	–	–	–
	5	49,40	46	52	2,70	1	44	–	–	–
Tibia	4	378,00	368	396	12,58	1	343	–	–	–
	4	378,00	368	397	13,09	–	–	–	–	–
Fibula	1	374,00	–	–	–	–	–	–	–	–
	2	368,50	365	372	–	–	–	–	–	–
Termet – Stature										
Humerus	5	176,91	166,84	184,40	6,65	1	163,14	–	–	–
Radius	6	172,41	165,80	176,38	3,59	–	–	–	–	–
Femur	4	173,44	169,71	177,84	3,39	–	–	–	–	–
Tibia	3	172,80	169,07	177,95	–	1	160,19	–	–	–
Átlag – Mean	6	174,03	167,86	179,14	4,00	2	161,67	–	–	–

2. táblázat. Pécs és a Dunántúli néhány középkori mintájának méretátlaga és esetszáma (férfiak).
 Table 2. Mean values and number of cases in Pécs and other Transdanubian series
 from the Middle Ages (males).

Martin No.	Pécs – Aranyos Mária kápolna	Fonyód – Vár ^a	Mohács – Csele ^b	Szfehérvár – Bazilika, beltér ^c	Taliándörögd II ^d	Veszprém – Kálváriadomb ^c
1	178,2 5	176,7 30	178,9 22	177,9 11	180,0 13	180,1 27
8	151,7 7	146,1 32	142,8 21	144,4 10	146,6 15	146,7 29
9	101,2 5	98,3 43	97,3 23	99,5 10	99,4 14	99,7 26
17	137,3 6	135,0 19	135,6 19	133,8 6	139,9 9	133,7 25
40	94,5 4	94,7 17	96,2 14	98,2 5	101,4 5	97,2 19
45	140,4 5	135,6 18	124,9 17	138,6 5	138,0 3	134,7 22
48	70,4 5	69,4 31	66,5 19	71,6 7	67,3 10	68,6 21
51	43,4 5	42,0 33	41,1 19	42,5 8	42,7 12	42,1 24
52	34,0 7	33,4 33	32,6 19	34,4 8	33,8 12	32,3 23
54	26,0 7	25,1 37	24,9 18	24,5 8	25,4 10	26,3 22
8 : 1	85,5 5	83,0 27	79,3 20	81,3 10	81,4 12	81,6 27
Termet – Stature	174,0 6	168,5 53	166,9 22	171,2 11	169,7 14	169,4 16

^a: Dezső és Wenger 1963, ^b: Nemeskéri és Deák 1956, ^c: Éry és mtsai 2008, ^d: Éry 1979,
^e: Éry 1982

Következtetések

A pécsi Püspökvár XIV–XVI. századi Aranyos Mária kápolnájának csontvázletelei az alábbi ismeretekkel szolgáltak.

A feldúlt majd lerombolt kápolna területén 30–34 személy betemetése vélelmezhető, közülük 12 férfi, 5 nő és két ifjú csontmaradványa volt egyenként elkülöníthető. A férfiak zöme 30 és 59 éves kor között hunyt el; megjelenésükre széles koponya, függélyes arc, valamint magas termet volt jellemző.

Embantani különbözőségük a szűkebb térség XIV–XVI. századi férfi népességétől azt sejteti, hogy az Aranyos Mária kápolna földjébe a pécsi középkori egyetem nem helyből származott személyiségeit temethették el.

Köszönetnyilvánítás: A leletek embantani vizsgálatára G. Sándor Mária kért fel, köszönet érte. Ugyancsak köszönöm Kádas Tibor koponyafotóit.

Irodalom

- Dezső, Gy., Wenger, S. (1963): Die Metrische Befunde des Schädelmaterials. In: Die spätmittelalterliche Bevölkerung von Fonyód. Hrsg. Nemeskéri, J., *Anthropologia Hungarica*, 6: 137–144.
- Éry, K. (1979): A taliándörögdi Szent András templom középkori temetkezéseinek embertani vizsgálata. *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 14: 215–244.
- Éry, K. (1982): Embertani adatok Veszprém középkori népességéhez. (Veszprém-Kálváriadomb 11–16. századi temetkezései). *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 16: 87–118.
- Éry, K., Kralovánszky, A., Nemeskéri, J. (1963): Történeti népességek rekonstrukciójának reprezentációja. *Anthropologiai Közlemények*, 7: 41–90.
- Éry, K., Marcsik, A., Szalai, F. (2008): A földsírok csontvázletelei. In: Éry, K. (Szerk.) *A székesfehérvári királyi bazilika embertani leletei (1848–2002)*. Balassi Kiadó, Budapest, 119–133.
- G. Sándor, M. (1992): A pécsi püspökvár feltárt középkori egyházi és világi épületei. *Janus Pannonius Múzeum Évkönyve*, 37: 105–114.
- G. Sándor, M. (2004): Az Aranyos Mária-kápolna. In: Deák, Z. (Szerk.) *Magyar királyi és főrendi síremlékek*. Urbis Könyvkiadó, Budapest, 104–108.
- Martin, R. (1928): *Lehrbuch der Anthropologie*. 2. Aufl., Gustav Fischer Verlag, Stuttgart.
- Nemeskéri, J., Deák, M. (1956): XIV–XV. századi temető népességének embertani elemzése. *Archaeologiai Értesítő*, 83: 52–65.
- Nemeskéri, J., Harsányi, L., Acsádi, Gy. (1960): Methoden zur Diagnose des Lebensalters von Skelettfunden. *Anthropologischer Anzeiger*, 24: 103–115.
- Sjøvold, T. (1990): Estimation of stature from long bones utilizing the line of organic correlation. *Human Evolution*, 5: 431–446.

Levelezési cím: Éry Kinga
Mailing address: Amfiteátrum u 29.
1031 Budapest
Hungary
eryk@kabelnet.hu